

KLOCKSTAPELN PÅ ÅLBORG

Antikvarisk medverkan vid renovering

Forsbacka 3:12
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2022

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 7851–2019
Beställare: Forsbacka hembygdsförening

KLOCKSTAPELN PÅ ÅLBORG

Antikvarisk medverkan vid renovering

Forsbacka 3:12
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2022

Rapport 2022:19
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2022

Omslagsbild: Klockstapeln på ön Ålborg. Foto: Ulrika Olsson, 2022-04-04.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC BY, undantaget kartmaterial: ©Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	5
Lagskydd.....	6
Historik	6
Orsaker till åtgärder	7
Utförda åtgärder	10
Stolpar.....	10
Övrigt trä.....	12
Övre spira med klot.....	12
Målning.....	14
Mark.....	18
Växtlighet.....	18
Avvikelser från beslut.....	18
Övriga antikvariska iakttagelser.....	18
Källor	20

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Beställare: Forsbacka hembygdsförening
c/o Krister Forsell
Strandgatan 8B
818 41 Forsbacka
Kontaktpersoner: Kjell Lundberg och Lars
Alfredsson

Beslut från
Länsstyrelsen Gävleborg: 2020-08-31, 2020-10-20
Länsstyrelsens dnr: 7851-2019 (Samma diarienummer för de båda
besluten)

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 1095/310

Projekttid: maj 2020 – november 2021

Besök: 2020-05-11
2020-07-03
2020-10-28
2021-11-14
2022-04-04 (Slutfotografering)

Utförare: Grönvalls Måleri i Gävle AB
Stolpar: Kalle Sundgren, Forsbacka

SAMMANFATTNING

Mellan maj 2020 till november 2021 har renovering utförts på klockstapelns på ön Ålborg i Forsbacka. För arbetena erhöll Forsbacka hembygdsförening byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen Gävleborg. Arbetena tog ett långt uppehåll från hösten 2020 då det blev för sent för målningsarbetena. Renoveringen har omfattat byte och lagning av murket virke i klockstapelns åtta pelare samt byte av plåt i spira och kula högst upp i tornet. Dessa plåtarbeten låg dock utanför bidraget från länsstyrelsen. Hela klockstapelns har målats. Stenfundament som klockstapelns står på har justerats.

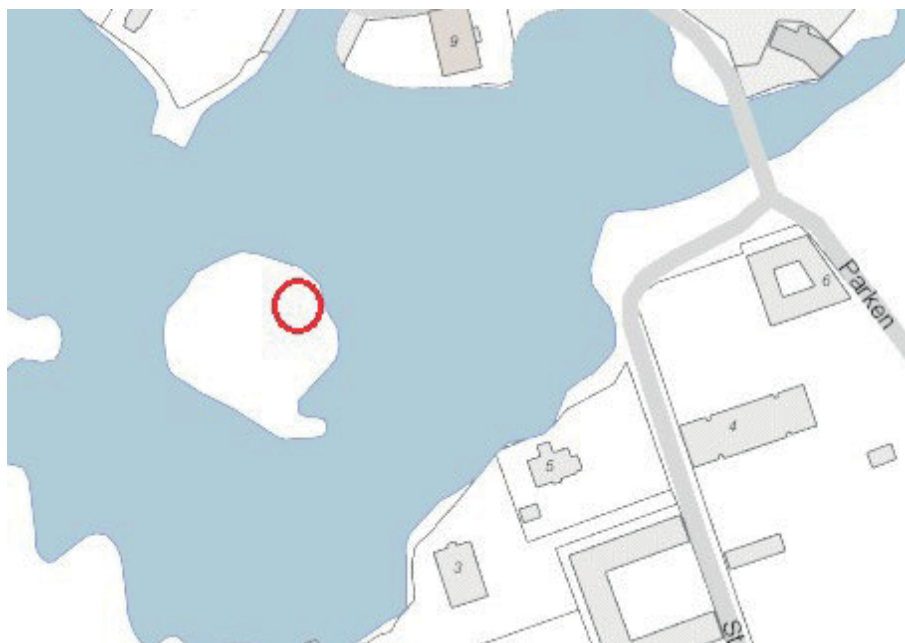
Arbetsbeskrivningen är framtagen av Kjell Lundberg, Forsbacka. Träarbetena är utförda av Kalle Sundgren, Forsbacka. Måleriarbetet är utfört av Grönvalls Måleri AB i Gävle. Konservator Per Mattsson tog fram äldre kulörer genom dokumentation av målade skikt. Fyra besök har gjorts under projektiden: 2020-05-11, 2020-07-03, 2020-10-28 samt slutbesiktning 2021-11-14. I och med att ställningen fortfarande var rest kring klockstapelns vid slutbesiktningen var det inte möjligt att fota helheten vid detta tillfälle. Slutfotografering skedde först 2022-04-04 i samband med annat ärende i Forsbacka.

Besluten från länsstyrelsen är daterat 2020-08-31 och 2020-10-20, båda med diarienummer 7851–2019. Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg anlätades för antikvarisk medverkan. Olsson har sammanställt föreliggande antikvariska slutrapport.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Renoveringen av klockstapelns är utförd i enlighet med arbetsbeskrivningen som beslutet från Länsstyrelsen Gävleborg är fattat utifrån. Länsmuseum Gävleborg godkänner de utförda arbetena ur antikvarisk aspekt.

KARTA

Figur 1. Karta ur Planarkivet Gävle. Ungefärligt läge för klockstapelns på ön Ålborg är markerad med en röd ring.

LAGSKYDD

Klockstapeln ligger utanför detaljplanelagt område men i anslutning till Forsbacka herrgård som är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen. Längre tillbaka fanns en bro från herrgårdssidan till Ålborg. Länsstyrelsen har som mål att införliva klockstapeln i byggnadsminnet Forsbacka herrgård.

Forsbacka bruk ligger inom Riksintresse för kulturmiljövården, Forsbacka bruk X811.

HISTORIK

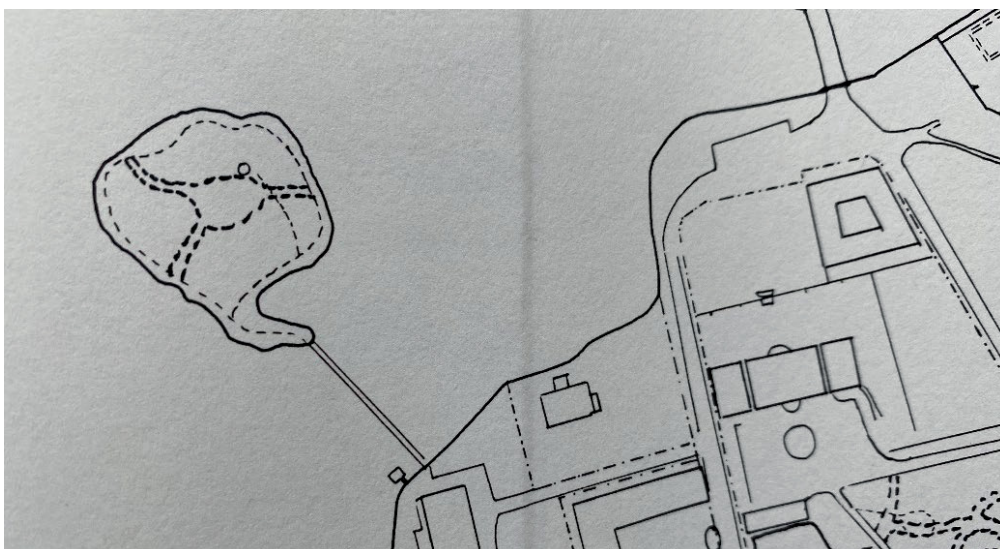
Klockstapeln på ön Ålborg uppfördes 1902 av den dåvarande brukspatronen Christian Lundeberg. Orangeriet vid herrgården hade använts som brukskapell sedan 1840-talet, men saknade klocktorn. Orangeriet var i bruk som Forsbackas kyrkobyggnad fram till 1965, då Forsbacka kyrka stod klar. Klockan i klockstapeln på Ålborg flyttades till en fristående klockstapel vid kyrkan 1968. Fram till slutet av 1990-talet fanns en smal gångbro över till ön från fd prästbyggningens strand (Forsbacka 20:4). Längre tillbaka fanns slingrande gångar och sittplatser på ön.

Figur 2. Foto ur museets samling. Klockstapeln på Ålborg skymtar till vänster. Foto från 1920-talet. Bildbeteckning XLM.CL000724.

Figur 3. Bron över till Ålborg 1994. Fotografi från Glerup och Boox rapport 1994.
Foto: Lena Boox.

Figur 4. Skiss över Ålborg och föreslagna stigsträckningar. Klockstapelns läge är markerat med en ring. Fotografi från Glerup och Boox rapport 1994.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

Efter att bron togs bort har ön Ålborg inte besökts och använts på samma vis som längre tillbaka. Vegetation har tagit över och även underhållet av klocktornet har blivit eftersatt.

Klockstapelns åtta svarvade stolpar var kraftigt rötskadade i de nedre delarna. Ingen av pelarna bestod enbart av ursprungligt virke, de hade lagningar sedan tidigare. Enligt Kalle Sundgren, som inom detta projekt har åtgärdat stolparna, var stolparna i så pass dåligt skick att det är oklart om klocktornet hade klarat en vinter till. Antikvarisk medverkande hade dock inte möjlighet att besöka Ålborg innan stolparna var åtgärdade. Vid första platsbesöket 2020-07-03 var stolparna åtgärdade. Enstaka spjälor i räcket var i dåligt skick, liksom enstaka överliggare på räcket. Färgskikten flaggade. Plåttaket var i behov av ommålning. När ställning var rest visade det sig att

spiran och klotet högst upp på taket var uttjänta. Delarna var kraftigt rostangripna med håligheter och satt knappt fast i trästommen som de tidigare varit skruvade i. Spira och klot låg dock inte med i bidraget. Enstaka stenar i fundamentet som klockstapeln står på hade fallit ur läge.

*Figur 5. Innan påbörjade arbeten med skrapning. Tidigare färglager flagade.
Foto: 2020-07-03.*

Figur 6. Plåttak, spira och klot dokumenterat från marken 2020-07-03.

Figur 7. Spira och klot innan påbörjade arbeten, 2020-10-28.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Stolpar

Nedre delarna av stolparna har lagats med nytt svarvat virke av kärnfuru. Det nya virket sträcker sig upp till omkring 2,5 meter och som mest nästan ända upp till klockdäckets golv. Som nämnts tidigare ersatte inte de nya delarna originaldelar – stolparna var lagade redan vid tidigare tillfälle. Skarvning är utförd halvt i halvt. Delarna är ihopdragna med gängstänger på samma vis som skarvarna var hopdragna tidigare. Befintliga gängstänger har återanvänts. Skarvar och gängstänger har tjärstrukits. Virket i de nya stolparna kommer från Skottvallen i Forsbacka. Stolparna står på tjärpapp. Sex av åtta stolpar är förankrade i stommen genom dragstag, dessa har återbrukats, rengjorts och målats svarta.

Figur 8. De nya svarvade delarna till stolpar i väntan på frakt över till Ålborg. Foto: 2020-05-11.

Figur 9. De gamla stolparna har lagats i med nytt virke längst ner. De gamla delarna ligger på marken. Foto: 2020-07-03.

Figur 10. Nederdelen av stolparna är utbytt. De nya stolparna består av svarvat kärnvirke. Stolparna står på tjärpapp. Här syns att stenfundamentet saknar några stenar. Foto: 2020-07-03.

*Figur 11 och figur 12. Närbild på de dragstag som håller konstruktionen på plats. Dessa järn sitter på sex av åtta stolpar. Stolparnas skarvar och gängstänger är tjärstrukna.
Foto: 2020-07-03.*

Övrigt trä

Enstaka spjälor och överliggare har bytts till nytt virke. De tidigare delarna har använts som förlagor. Det nya virket är hyvlad furu.

Övre spira med klot

Beslut fattades att spira med klot skulle nyttillverkas då de äldre delarna var bortom räddning. Spira med klot demonterades, mättes upp och därefter beställdes nya delar genom Plåt Lars AB, Falun. Det nya klotet mäter 40 cm i diameter, liksom det tidigare. Klotet är trätt på en nyttillverkad spira och delarna har svetsats samman. Den nya delen har därefter skruvats i takkonstruktionen likt tidigare infästning.

*Figur 13. Den nya spiran och kulan är på plats och all plåt har rengjorts och målats.
Foto: 2021-10-14.*

Målning

Allt trä skrapades rent från löst sittande färg. Trädelar är målade med linoljefärg från Selder & Company Plåttäckningen slipades ren från löst sittande färg och rost. Plåttak och spira har målats med Hagmans AquaBarr MIR, som är en enkomponents, vattenburen tjockfilmsfärg med inbyggt rostskydd. Antikvarisk medverkande var inte delaktig i beslutet om färgtyp för plåt.

Nya kulörer är valda utifrån det förslag som konservator Per Mattsson tog fram.

Pelare: S 8010-Y50R brun

Räcke med över- och underliggare samt profilerad takfot: 3040-Y20R brungul

Plåt: Svart.

Figur 14. Nymålade pelare och räcke. Överliggaren är bytt. Foto: 2021-10-14.

Figur 15. Den profilerade takfoten sedd från klockdäcket. Foto: 2021-10-14.

*Figur 16. Nymålad panel mellan de båda plåtpartierna. Nymålad plåttäckning.
Foto: 2021-10-14.*

Figur 17. Nymålade stolpar. Foto: 2021-10-14.

Mark

De stenar som hade fallit ur den till största del kallmurade konstruktionen som klockstapeln är placerad på, har lagts tillbaka i rätt läge. På vissa ställen hade konstruktionen fogar i betong. På de ställen där betongen hade släppt togs den bort. Alla mellanrum mellan stenarna har fyllts med stenmjöl.

Figur 18. Här är alla tidigare urfallna stenar återlagda i konstruktionen. Stenmjöl saknas ännu. Foto: 2021-10-14.

Växtlighet

Föreningen har själva röjt växtlighet kring klockstapeln och planen är att fortsätta röja upp på ön.

Avvikelser från beslut

Att spiran och klotet var i så dåligt skick att delarna bedömdes helt uttjänta, var inte känt från början och byte av dessa delar låg därför inte med i arbetsbeskrivningen. Det dåliga skicket upptäcktes först när ställningen var rest. Det rådde dock ingen tvekan om att delarna behövde nytillverkas, en kostnad som föreningen stod för själva.

Övriga antikvariska iakttagelser

Vid slutbesiktningen 2021-10-14 var ställningen fortfarande rest kring klockstapeln. Stenmjöl saknades i stenfundamentet som klockstapeln står på. Slutfotografering utan ställning kom att dröja ända till 2022-04-04 och då skedde fotograferingen från land.

Figur 19. Klocktornet vid slutbesiktningen 2021-10-14.

Figur 20. Det färdigrenoverade klocktornet sett från land, 2022-04-04.

KÄLLOR

Ärendearkivet, Läns museet Gävleborg

Gleerup, A och Boox, B. (1994). *Bruksparken i Forsbacka, Restaurerings- och skötselplan för en 1800-talspark.*

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE

